

Pavo ŽIVKOVIĆ, Vladimir STOLIĆ i Živojin KOSTIĆ

U razmatranju problema zdravstvenih prilika u bosanskoj državi srednjega vijeka nužno bi bilo osvrnuti se i na neke od institucija u kojima su bili smješteni oboljeli od raznih epidemija. U ovom slučaju bit će riječi o leprozorijumima.

Odmah na početku moramo skrenuti pažnju da smo suočeni sa veoma oskudnom izvornom građom koja se odnosi na teritoriju bosanske države u srednjem vijeku. Najveći dio podataka koji služe za osvjetljavanje tog problema potiče iz Dubrovačkog arhiva. Mahom su to šturi podaci koji daju samo fragmentarna obavještenja. Ovo je potrebno istaći da bi se barem donekle razumio nezahvalan položaj istraživača.

Analizom izvornih podataka Dubrovačkog arhiva o leprozorijumima u srednjovjekovnoj bosanskoj državi imamo namjeru da nešto više ukazemo na zdravstvene prilike i kulturu tadašnjeg stanovništva.

Na prve podatke o postojanju leprozorijuma u našim srednjovjekovnim zemljama nailazimo u XII stoljeću u Dubrovniku. Tamo se institucija te vrste prvi put spominje 1272. godine. Leprozorijum je bio smješten izvan Grada u predjelu današnjih Pelina. (1) Institucija te vrste u srednjovjekovnoj bosanskoj državi se javljaju nešto kasnije i to u XIV i XV stoljeću. Kako saznajemo iz izvornih podataka oni su se u izvesnom smislu razlikovali od srodnih institucija u drugim našim zemljama pa i šire u Evropi, i to po organizaciji i načinu održavanja.

Odmah na samom početku treba istaći da su leprozorijumi bili u neposrednoj vezi sa epidemijom lepre koje su bile vrlo česte u našim srednjovjekovnim zemljama. Skloništa za oboljele od lepre nisu imali neku posebnu funkciju. Prava im je svrha da bolesnika drže u izolaciji i na taj način pokušaju spriječiti penetraciju ove opake bolesti. Leprozorijumi u srednjovjekovnoj bosanskoj državi bili su smješteni uglavnom pri franjevačkim samostanima o čemu nam svjedoči nekoliko testamenta durovačkih građana koji su živjeli i radili u Bosni. (2) Navedeni podaci nas upućuju na zaključak da su bosanski franjevci imali značajnu ulogu u njegovanju i izdržavanju bolesnika oboljelih od lepre. Institucije te vrste u bosanskoj državi srednjega vijeka se spominju u svim većim gradskim naseljima i trgovačkim centrima kakvi su pored ostalih: Srebrenica, Fojnica, Visoko, Podkreševu, Jajce, Livno i drugi. Bosanski leprozorijumi u srednjem vijeku se razlikuju od srodnih institucija u

drugim zemljama baš po tome što su njihovi osnivači i izdržavaoci bili Franjevci. U Srbiji pa i šire u Evropi ustanove te vrste su podizali mahom vladari svojim priložima i potporom. Za izdržavanje bosanskih leprozorijuma Franjevci su sredstva obezbeđivali putem darova (milostinjne) bilo dubrovačkih ili bosanskih feudalaca i trgovaca. Nisu međutim bili rijetki slučajevi da institucije te vrste potpomažu i vladari. Tako na primjer leprozorijum u Srebrenici u vrijeme prevlasti srpskog despota Đurđa Brankovića je bio izdržavan potporom samog despota koji je slijedio primjer svoga prethodnika despota Stevana Lazarevića. I sam Tvrtko II Tvrtković daje novčane priloge za leprozorijume u centralnoj Bosni u prvoj polovici XV stoljeća.

Veliki broj Dubrovčana, koji su živjeli i radili duže ili kraće vrijeme u Bosni, testamentom ostavlja izvjesnu sumu novca za izdržavanje leprozorijuma u srednjovjekovnoj Bosni. Jedan od tih je i Simko Tasovčić koji za leprozorijum u Srebrenici po testamentu ostavlja tri dukata. (3) O postojanju leprozorijuma u Srebrenici govori nam još jedan podatak Dubrovačkog arhiva. Iz testamenta Dubrovčanina Ivana de Precho saznajemo i približu lokaciju leprozorijuma u tom gradu. Nalazio se on nedaleko mlina spomenutog dubrovačkog građanina, uz riječicu. (4) Leprozorijum se nalazio izvan grada odvojen od ostalog svijeta, a podignut je uz samu rijeku Jadar.

Prihvatilište za oboljele od »prokaze« (starosrpski naziv za lepru) susrećemo u još nekim gradskim naseljima srednjovjekovne bosanske države. U testamentu Dubrovčanina Radića Mišetića spominju se prihvatilišta za oboljele od lepre u: Fojnici, Visokom, Podkreševu, Jajcu i Livnu. (5) Navedenim leprozorijumima spomenuti Dubrovčanin ostavlja po tri dukata za njihovo izdržavanje.

Nisu bili rijetki ni domaći ljudi (feudalci) koji svojim priložima potpomažu izdržavanje prihvatilišta za oboljele od lepre. Spomenimo samo neke od njih. Brailo Tezalović, istaknuti dubrovački trgovac i diplomata na dvoru porodice Pavlovića u prvoj polovici XV stoljeća testamentom što ga je sačinio u Dubrovniku pod kraj 1436. godine ostavlja 19 groša za leprozne bolesnike i njihove ustanove. (6) Među istaknutim domaćim ljudima koji daju priloge za leprozne treba spomenuti i pripadnike »Crkve bosanske« (bogumile). Jedan od tih je i gost Radin. (7) Po veličini priloga prednjačili su dubrovački građani (plemići). Spomenimo samo Simu Tasovčića koji za leprozne bolesnike i njihova prihvatilišta ostavlja tri dukata, (8) što nije baš mala svota.

Leprozorijumi u bosanskoj državi u XIV i XV stoljeću nisu podizani samo u gradskim centrima. Mogli su se oni susresti i u manjim naseljima kakav je slučaj sa mjestom Carina. (9) Ovo naselje je bilo smješteno na samoj granici Hercegovine i Dubrovačke Republike. Ostaje nam nepoznato ko je osnovao taj leprozorijum i ko ga je održavao. Interesantno je napomenuti da je taj leprozorijum za razliku od ostalih u Bosni bolesnike držao u strogoj izolaciji od ostalog svijeta. (9)

Prihvatilišta za oboljele od lepre nisu priloge dobijali samo u novcu. Bilo je i takvih slučajeva da su se prilozima sastojali pored ostalog i od odjeće. Tako na primjer Dubrovčanin Laurencije sin Marina Sorkočevića po testamentu ostavlja za leprozorijum u Srebrenici jedno odijelo a srodnoj instituciji u Pločama na tlu Dubrovnika daje novac. (10) Jedan

drugi dubrovački građanin Ivan Crijević za leprozne i njihovu instituciju svetoga Lazara ostavlja deset perpera. (11)

Leprozorijumi u Bosni se razlikuju od onih u Dubrovniku i po broju oboljelih koji su u njima boravili, i po organizaciji samog života bolesnika. U leprozorijumima srednjovjekovne bosanske države nije bio ograničen broj bolesnika kakav je bio slučaj u Dubrovačkoj Republici. U Dubrovniku broj oboljelih nije premašivao cifru od 20 bolesnika. (12) Bosanski franjevci nisu mogli ograničavati broj bolesnika pored ostaloga i zbog velikog priliva leproznih koji su lutali ulicama gradova i rudnika stvarajući tako još veću mogućnost širenja te epidemije. Franjevački samostani su bolesnike okupljali u prvom redu iz humanitarnih razloga zbog čega su i dobijali najviše priloga u novcu ili odjeći.

Sa bolesnicima leproznim u Bosni najviše su kontaktirali sami Franjevci koji su im bili posrednici u njihovim kontaktima sa ostalim svijetom. I tu postoji osjetna razlika leprozorijuma u Bosni i onih u Dubrovniku. Na tlu Dubrovačke republike te institucije su bile strogo izolirane od ostaloga svijeta sa potpuno samostalnom unutrašnjom organizacijom života. Ravnatelji leprozorijuma u Dubrovniku su bili sami bolesnici o čemu nam svjedoči primjer izvjesnog Radonje prokuratora »obsuprastans leprosorum«. (13) Na čelu dubrovačkih leprozorijuma stajao je starješina-capitaneus ili kraće »capud leprosorum« (14) U Bosni se za ovu instituciju brine gvardijan iz reda fratara koji ravna i upravlja čitavim samostanom. On je bio taj koji posreduje između bolesnika i spoljašnjeg svijeta. Brine se o obezbeđivanju sredstava za izdržavanje leprozorijuma, vodi brigu o liječenju bolesnika i sahranjivanju mrtvaca, zajedno sa ostalim članovima braće koji žive u samostanu.

Ima nekoliko podataka koji nas upozoravaju da u bosanskim leprozorijumima, naročito onih pri franjevačkim samostanima, nije postojala stroga izolacija bolesnika, kakav je uostalom bio slučaj u Dubrovniku. Na tlu Dubrovačke Republike su institucije te vrste bile opasivane visokim i debelim zidovima. Takav je slučaj sa leprozorijumom u Konavlima koji se nalazio u sastavu crkve svetog Petra. (15) U srednjovjekovnoj Bosni ni sami samostani nisu bili opasivani nikakvim zidovima. Građeni su izvan grada pa su samim tim bili odvojeni od ostaloga svijeta. Čitav život bolesnika bio je usko povezan sa životom osoblja dotičnog samostana.

Pitanje načina sahranjivanja umrlih od lepre ostaje i dalje nedovoljno razjašnjeno. Ostaje i dalje nepoznato na koji način su »prokazne« u Bosni u srednjem vijeku sahranjivali i da li su za njih postojala neka posebna groblja. Dosadašnja arheološka istraživanja izvršena na tlu Bosne i Hercegovine nisu nam o tome pružila niti jedan podatak koji bi nam mogao poslužiti kao primjer za donošenje nekog konkretnijeg zaključka. Za vjerovati je samo da im se način sahranjivanja u nekoliko razlikovao od sahranjivanja ostalih mrtvaca, s obzirom da se i u to vrijeme vodilo računa o sprečavanju širenja te opasne zaraze, pored ostalog i kroz način sahranjivanja. Vjerujemo da su umrle iz leprozorijuma sahranjivali sami franjevci koji su najviše i brinuli o njima. Nije isključeno da su takve mrtvace sahranjivali i sami bolesnici, no o tome na žalost nemamo pouzdanih podataka.

Aalizom malobrojnih arhivskih podataka o bosanskom leprozorijumima u srednjem vijeku, došli smo do zaključka da se institucije ove vrste unekoliko razlikuju od srodnih u susjednim zemljama i šire u Evropi i to prije svega u načinu organizovanja života u njemu, načinu finansiranja i podizanju tih ustanova, brojnom stanju bolesnika i unutrašnjoj organizaciji života leproznih bolesnika. Ovim kratkim prilogom željeli smo barem donekle zainteresirati istoričare medicine za širu analizu te problematike, odričući se unaprijed pretenzija da o tom problemu kažemo zadnju riječ. Smatramo da je to samo jedan skroman prilog istoriji zdravstvene kulture naših srednjovjekovnih zemalja. Vjerujemo da bi bilo veoma zanimljivo i korisno provesti arhivska istraživanja o srodnim institucijama i u drugim našim zemljama, jer bi se na taj način barem donekle dobila jasnija slika istorije zdravstvene kulture naših srednjovjekovnih naroda.

Napomene uz tekst:

1. R. Jeremić—J. Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika I, Beograd 1938, 116; — 2. HAD: Testamenta de Notariae IX, fol. 19'—20, 1412, vol. X, fol. 202, 13. I 1437; vol. XII, fol. 117', 27. XII 1435 (1436); vol. XIII, fol. 73', 20. X 1440; vol. XIV, fol. 123'—124, 19. VI 1449; fol. 175', 19. XII 1450; — 3. Test. Not. XIII, fol. 73', 20. X 1440. M. Dinić, Za istoriju rudarstva u srednjovjekovnoj Srbiji i Bosni I, SANU, posebna izdanja, odeljenje društvenih nauka, knj. 14, Beograd 1955, 96; — 4. Test. Not. X, fol. 10', 19. IV 1438; — 5. Test. Not. XIV, fol. 123'—124, 19. VI 1449. »... Hoc est testamentum Radich Missetich deffimeti in Quoiniza ... secundum 1449. a di ultimo aprile in Quoiniza. Item lasso alli poveri zoe leprosi in Quoiniza, et in Chlino (Chlivno!) et a Visscho et sotto Cressevo et a Jaiza, a cadauno de questi cinque luoghi nominati a detti poveri a ducati 3, val in suma ducati 15...« S. Ćirković—D. Kovačević—Kojić, Zdravstvene prilike u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, Acta historica medicinae, pharmaciae et veterinae X/2 (1970), 93—98, 97; — 6. Test. Not. X, fol. 202, 13. I 1437. »... Vassilius suprascriptis dixit se habuisse pro distribuendo ad leprosos grosso XVIII...« Spomenuti Vasilj je poznati kancelar Vasilj Jagodić koji je bio jedan od sastavljača testamenta Braila Tezalovića zajedno sa Nikolom Zvezdićem poznavao slavonskog jezika i ćiriljske paleografije. Preko njega je Brailo i ostavio novac za leprozorijum; — 7. Lj. Stojanović, Stare srpske povelje i pisma I/2, Beograd—Sr. Karlovci 1934, 154; — 8. Test. Not. XIII, fol. 73', 20. X 1440; 9. HAD: Lamenta de Foris XV, fol. 170—170', 2. V 1442 S. Ćirković—D. Kovačević—Kojić, Zdravstvene prilike, 97. napom. 24; — 10. Test. Not. XII, fol. 117', 27. XII 1436. »... ancora lasso alli leurosi zoe ale Ploze yperperi XII. Et ali leurosi de Srebreniza lasso le veste e un digenar bon...«; — 11. Test. Not. IX, fol. 19'—20, 1412; — 12. R. Jeremić—J. Tadić, Prilozi za istoriju I, 116; — 13. Lj. Stanojević, Lepra u jugoslovenskim zemljama, Miscellanae VIII/2, Beograd 1938, 38—44, 40; — 14. HAD: Reformationes XXXIII, fol. 127, 15. XII 1409; — 15. HAD: Diversa Cancellariae XLVI, fol. 166, 23. III 1430.

LES LÉPROSERIES DANS L'ÉTAT DE LA BOSNIE AU MOYEN AGE
D'APRÈS LES RENSEIGNEMENTS OBTENUS DES ARCHIVES
DE DUBROVNIK

Pavo ŽIVKOVIĆ, Vladimir STOLIĆ i Zivojin KOSTIĆ

Par l'analyse des renseignements authentiques des Archives historiques à Dubrovnik, nous sommes parvenus à la conclusion que les léproseries (hôpitaux pour les malades atteints de la lèpre) ont existé même dans l'Etat de la Bosnie au Moyen Age. Les institutions de ce genre se trouvaient en majorité dans les centres commerciaux et miniers de la Bosnie du Moyen Age. D'après l'organisation, le mode de vie et les sources de financement, se sont distinguées essentiellement des institutions similaires des pays voisins et même encore plus en Europe. Pour l'hospitalisation des lèpreux, leur traitement et l'hébergement dans l'Etat de la Bosnie au Moyen Age au XIVème et XVème siècle, se sont préoccupés les Franciscains. Les léproseries en Bosnie étaient installées près des couvent franciscains, à savoir, il semble, à proximité des rivières à quoi nous conduisent les renseignements authentiques. On ne voit rien de défini d'après les renseignements des archives, sur le mode de vie et de la forme d'inhumation des défunts.

D'après l'opinion de l'auteur, le présent problème reste encore insuffisamment éclairci.

NEKI ASPEKTI TRADICIONALNIH ZNANJA I RAD »KREPLJE«
(ČOVEKA IZ NARODA KOJI SE BAVI REPOZICIJOM
KOSTIJU I ZGLOBOVA)

Branislava PAUNOVSKA-STEVIČEVSKA

Proučavanje uloge pojedinaca koji su došli na glas kao narodni lekari, od posebnog je značaja za etno-medicinu.

Kao etnolog — ispitivač narodnog života posebno sam obratila pažnju jednoj grupi narodnih lekara »krepija«. Krepija je čovek iz naroda koji se bavi repozicijom kostiju i zglobova.

Saopštenje uglavnom obuhvata neke aspekte tradicionalnih medicinskih znanja kao i rad krepija.

Nesreće se u narodu povezuju najčešće sa verovanjem koje je bazirano na sujeverju. Narod je verovao da je uzrok nesreće: »baksuzni dan (13. dan u mesecu), »loš čas«, neispunjenje »zareka« i »zaveta« za zdravljem, nepodržavanje svetaca, susret s baksuznim čovekom i tome slično.

Ima ljudi koji su skloni sujeverju, pa otuda lako prihvataju nadriekare i njihove metode lečenja i duboko veruju da će im one koristiti.

U pojedinim našim krajevima po zabačenim selima u odsutnosti zdravstvene službe, tradicionalna medicina bila je osnovna medicinska metoda lečenja.

Ljudi u narodu koji se bavi lečenjem, sabiranjem i gajenjem lekovitih biljaka (trava), pravljenjem lekova ili nameštanjem preloma kostiju i iščašenja zglobova kod ljudi i životinja, smatraju se za retke i obdarene ljude, ljude sa »božjim darom«, za »bogomdane«.

Terminologija kojom se označavaju narodni nazivi kostiju je dosta interesantna kao naprimjer: 'rskavec (cartilago), tepe (os parietale), til (os occipitale regio nuchae), šapala na raka (manus), pala na noga (pedis), jabolkca (patela), lakonožje (fossa poplitea), pišće (antecurris — od kolena na niže), pišće na raka (antebrachium), jabučica (os zygomaticum), krs-tina (sacrum), sramna koska (os pubis). Napominjem da su sva ova imena iz lokaliteta tetovskog kraja u Makedoniji.

Mlada kost se u narodu naziva »krevka kost«, »rskaec«, dok staru, nazivaju »vržana kost«.

Po izdržljivosti, kosti se dele na: slabe i jake kosti. Slabom kosti se smatra ona koja se i pri najmanjem udaru lako lomi kao staklo. To je svojstvo za kosti starih ljudi. Jaka kost se smatra mnogo izdržljivijom i